УДК 338.439:663/664
DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.60-8>

Рожко Н.Я.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри промислового маркетингу
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-9503>

Rozhko Nataliya
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Industrial Marketing
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ БАЛАНСУ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Рожко Н.Я. Перспективи формування балансу попиту та пропозиції на ринку плодоовочевої продукції. У статті здійснено аналіз норм споживання плодоовочевої продукції та проведено порівняння між рекомендованими та фактичними показниками. Наведено розрахунок індикатору достатності споживання плодоовочевої продукції в Україні та зазначено причину недостатності їх використання. Розкрито основні тенденції формування балансу попиту та пропозиції плодоовочевої продукції. Окреслено вплив міжнародного товариства на формування експорту плодоовочевої продукції, а також вплив ООС на їх формування. Зазначено, що політичні зміни мають вплив не лише на зміну векторів експорту плодоовочевої продукції та відкриття нових ринків збуту, але й на зміну правил реалізації продукції всередині країни. Запропоновано варіанти посилення конкурентних переваг вітчизняного виробника плодоовочевої продукції шляхом налагодження комунікації з кінцевим споживачем, який за умов карантину Covid-19 змінив споживачькі вподобання.

Ключові слова: плодоовочева продукція, баланс попиту та пропозиції, карантин, Covid-19, експорт та імпорт, індикатор достатності споживання.

Рожко Н.Я. Перспективы формирования баланса спроса и предложения на рынке плодоовощной продукции. В статье осуществлен анализ норм потребления плодоовощной продукции и проведено сравнение между рекомендуемыми и фактическими показателями. Приведен расчет индикатора достаточности потребления плодоовощной продукции в Украине и указана причина недостаточности их использования. Раскрыты основные тенденции формирования баланса спроса и предложения плодоовощной продукции. Определено влияние международного общества на формирование экспорта плодоовощной продукции, а также влияние ООС на их формирование. Отмечено, что политические изменения влияют не только на изменение векторов экспорта плодоовощной продукции и открытие новых рынков сбыта, но и на изменение правил реализации продукции внутри страны. Предложены варианты усиления конкурентных преимуществ отечественного производителя плодоовощной продукции путем налаживания коммуникации с конечным потребителем, который в условиях карантина Covid-19 изменил потребительские предпочтения.

Ключевые слова: плодоовощная продукция, баланс спроса и предложения, карантин, Covid-19, экспорт и импорт, индикатор достаточности потребления.

Rozhko Nataliya. Prospects for the balance formation of supply and demand on the fruit and vegetable market. In the article it is analyzed the fruit and vegetable market of Ukraine in terms of vegetables and melons, fruits, berries and grapes, as well as potatoes. The norm of consumption of fruit and vegetable products was examined, the comparison between the recommended and actual indicators of consumption offered by the Ministry of Health of Ukraine was made, and the corresponding conclusions were brought. The calculation of the indicator of consumption adequacy of fruit and vegetable products in Ukraine is given and the reason of their insufficiency of consumption by the population was specified. It was established that the reason for the change in consumption norms is not the lack of fruit and vegetable products in the trade network, but its cost. It is also noted that the culture of consumption of fruits and vegetables has changed due to the fact that many Ukrainians have switched to a healthy diet. The main tendencies of forming the balance of demand and supply of fruit and vegetable products by domestic producers both in the domestic and foreign markets were revealed and the factors determining price decisions, formation of export policy were analyzed. The influence of the international society on the formation of exports of fruits and vegetables, as well as the influence of environmental protection on its formation were outlined. New markets for fruit and vegetable exports have been opened, including the countries of South Africa and South Asia, as well as Georgia, Austria, the Netherlands, Spain and Lithuania, Latvia, Macedonia, Morocco, Poland, Sweden and other countries and their causes. It was noted that political changes affect not only the vectors of fruit and vegetable exports and the opening of new markets, but also change the rules of sales in the country by establishing contacts with supermarkets and hypermarkets. Emphasis was placed on reviewing the policy of loss formation by adjusting the processing of manufactured products, its storage, transportation and packaging. The ways to strengthen the competitive advantages of the domestic producer of fruit and vegetables were proposed by establishing communication not only with large enterprises, but also with the end consumer who has changed his or her consumer preferences under the conditions of quarantine related to Covid-19.

Key words: fruit and vegetable products, balance of supply and demand, quarantine, Covid-19, export and import, indicator of consumption adequacy.

Постановка проблеми. За умов карантину, пов'язаного із Covid-19, перед українським плодоовочевим ринком стоїть завдання зменшення частки продукції, що імпортується, за рахунок збільшення частки експорту свіжих овочів та баштанних культур, які можуть бути вирощені вітчизняними підприємствами і формувати відповідний баланс між попитом та пропозицією. Перевищення пропозиції над попитом плодоовочевої продукції загрожує її виробникам збільшенням витрат через те, що ця продукція має обмежені терміни зберігання. Тоді як нестача цієї продукції призводить до недостатнього рівня вітамінів та мікроелементів у харчуванні населення і зниження рівня імунітету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідивши наявні публікації, встановлено, що в них розкривається динаміка попиту та пропозиції з урахуванням експортно-імпортних операцій [1; 2; 3]. Чинники впливу на функціонування плодоовочевого ринку, канали реалізації готової продукції розглянуто І.В. Колокольчиковою [4] та Н.О. Власовою [5]. Динаміку експортних операцій, пов'язаних із плодоовочевою продукцією, розглянуто В.М. Гесцем [6], Т.І. Олійником [7] та іншими.

На жаль, на тепер відсутні офіційні статистичні дані щодо споживання плодоовочевої продукції у період карантину, пов'язаного із Covid-19. Однак фахівці стверджують, що для посилення функцій організму в умовах карантину, пов'язаного із Covid-19, людині щодня необхідно не лише зменшити вживання простих вуглеводів, але й сформувати збалансоване харчування, яке забезпечить його необхідними вітамінами та мікроелементами, а також сприятиме формуванню енергії [8]. Саме овочі та баштанні культури є легко засвоюваними організмом людини, а також піддаються подальшій переробці шляхом, наприклад, виготовлення соків, консерв, сушіння, заморожування, що сприяє їх доставці на необхідні відстані та збільшує тривалість їх зберігання.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті передбачає проведення аналізу ринку плодоовочевої продукції та визначення пріоритетів його розвитку в Україні в умовах карантину, пов'язаного із Covid-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міністерство охорони здоров'я України рекомендує громадянам вживати 161 кг овочів та баштанних культур, 90 кг плодів, ягід, винограду та 124 кг картоплі щороку із розрахунку на одну особу (таблиця 1).

Таблиця 1

Розрахунок індикатора достатності споживання плодоовочевої продукції громадянами України [9]

Види продуктів	Раціональна норма споживання, особа/рік	Фактичне споживання						Індикатор достатності споживання					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Овочі і баштанні культури, кг	161	163,2	160,8	163,7	159,7	163,9	164,7	1,01	1,00	1,02	0,99	1,02	1,02
Плоди, ягоди, виноград, кг	90	52,3	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7	0,58	0,57	0,55	0,59	0,64	0,65
Картопля, кг	124	141,0	137,5	139,8	143,4	139,4	135,7	1,14	1,11	1,13	1,16	1,13	1,1

Таблиця 2

Споживання продуктів харчування в Україні [9] (кг на 1 особу в рік)

	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Овочі і баштанні культури	101,7	120,2	143,5	163,2	160,8	163,7	159,7	163,9	164,7
Плодів, ягід, винограду	29,3	37,1	48,0	52,3	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7
Картоплі	135,4	135,6	128,9	141,0	137,5	139,8	143,4	139,4	135,7

Аналізуючи дані Держкомстату України (табл. 1) [10] та здійснивши розрахунок достатності споживання овочів та картоплі, бачимо, що розмір їх споживання є незмінним, що пов'язано із культурою харчування українців. Споживання картоплі перевищує встановлену норму, але споживання плодів та ягід суттєво відстає від визначених Міністерством охорони здоров'я України норм практично на 35%, хоча й зберігає тенденцію до зростання. Такий рівень споживання свідчить про недостатній рівень платоспроможності населення, а не про недостатність вироблення сільськогосподарської продукції.

Однак, аналізуючи 2000 рік порівняно з 2019 роком, необхідно зазначити, що споживання українцями овочів та баштанних культур зросло на 61,9%, плодів та ягід – на 100%, а рівень споживання картоплі залишився незмінним. Таку зміну можна пояснити зростанням платоспроможності населення та зміною культури споживання продуктів, яка пов'язана із тим, що українці мали можливість подорожувати і пізнавати культуру, наприклад, середземноморської кухні, в якій домінує споживання плодів та овочів.

У таблиці 3 наведено баланс попиту та пропозиції плодоовочевої продукції в Україні [11], які дають підставу стверджувати, що виробництво плодоовочевої продукції має тенденцію до зростання і рівень споживання не пов'язаний з їх дефіцитом.

Аналізуючи дані таблиці 3, необхідно зазначити, що пропозиція овочів та баштанних культур у 2019 році порівняно із 2000 роком зросла на 65% і порівняно із 2010 роком на 15%; плодів, ягід, винограду – на 26,4% та, відповідно, на 15,4%; картоплі – на 2,1% та 8,3%. Така ситуація склалася через зміну доходів населення та розміру цін на зазначені товари, а також через популяризацію здорового харчування щодо овочів та фруктів, у т.ч. продуктів їх переробки й упакування, яке виконує захист від впливу зовнішнього середовища.

Збільшився розмір імпорту продукції: овочів та баштанних культур у 2019 році порівняно із 2000 роком – зріс у 10,8 раза, порівняно із 2015 роком – у 3,3 раза; плодів, ягід, винограду – у 5,9 раза та, відповідно, в 1,8 раза; картоплі – у 25 разів та у 16,4 раза. З одного боку, зміна розміру імпорту продукції пов'язана із

розширенням ринків та асортименту продукції, яка ввозиться. З іншого боку, таке зростання можна пояснити збільшенням витрат вітчизняними виробниками, які за аналогічні періоди зросли у 7 разів щодо овочів та баштанних, у 2,8 раза – плодів та ягід, картоплі – у 17,5 раза через нестачу засобів для їх переробки.

Експорт вітчизняної продукції теж змінився, що пов'язано із зміною ставки ввізного миту ЄС в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Експорт овочів та баштанних культур у 2019 році порівняно із 2000 роком зріс у 9,5 раза і порівняно із 2015 роком у 1,3 раза; плодів, ягід, винограду – у 4,9 раза та в 1,3 раза; картоплі – у 6 разів та зменшився у 2,5 раза. Скорочення експорту вітчизняної продукції відбулося внаслідок втрати ринків збуту, наприклад, через провадження ООС на сході України. Незважаючи на такі обставини, Україна змогла відновити розміри експорту за рахунок перегляду власної експортної політики та налагодження зв'язків із ринками Південної Африки та Південної Азії, а також Грузії, Австрії, Голландії, Іспанії, Литви, Латвії, Македонії, Марокко, Польщі, Швеції та інших країн шляхом просування через мережі гіпермаркетів та супермаркетів [12].

На рис. 1–3 наведено баланс попиту та пропозиції плодоовочевої продукції в Україні.

Згідно з даними щодо попиту та пропозиції за аналізовани періоди, щодо овочів та баштанних культур переважає пропозиція в середньому на 39%; плодів, ягід і винограду – на 13%; картоплі – у 4,3 раза. Таку ситуацію можна пояснити достатнім рівнем розвитку підприємств, а також активним використанням ними передових технологій, які сприяють врожайності.

Суттєвий вплив на формування попиту на ринку плодоовочевої продукції мають втрати овочів та фруктів (табл. 4).

Скорочення втрат є важливим завданням вітчизняних виробників плодоовочевої продукції, оскільки завдяки впровадженню, наприклад, технологій швидкої заморозки можна їх не лише скоротити, але й отримати додатковий прибуток, особливо в умовах жаркого клімату, що має місце в південних та східних областях України [12]. Не менш вагому роль відіграє транспортування та збереження продукції, її упакування.

Таблиця 3

Баланс попиту та пропозиції плодоовочевої продукції в Україні (тис. т)

	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Овочі і баштанні культури								
Виробництво	6195	7606	8873	9792	9998	9721	9940	10244
Зміна запасів	201	196	-22	-213	73	-39	78	451
Імпорт	29	100	311	95	136	129	188	313
Експорт	30	150	335	212	224	444	434	284
Витрачено на корм	728	1214	1337	1564	1548	1503	1525	1535
Витрачено на посів	86	90	118	110	110	109	112	111
Втрати	177	393	835	1203	1195	1050	1052	1252
Споживання	5002	5663	6581	6890	6984	6783	6927	6924
Плоди, ягоди, виноград								
Виробництво	1966	2133	2154	2539	2385	2458	3039	2485
Зміна запасів	201	297	10	31	24	22	259	-76
Імпорт	179	860	1130	588	732	819	878	1052
Експорт	88	305	353	324	283	291	331	433
Витрачено на корм та втрати	81	191	170	218	213	225	285	231
Переробка на вино	336	450	548	355	478	497	597	480
Споживання	1439	1750	2203	2179	2119	2242	2445	2469
Картопля								
Виробництво	19838	19462	18705	20839	21751	22208	22504	20269
Зміна запасів	2951	-100	-410	-937	374	376	337	-1242
Імпорт	11	5	30	17	27	24	28	278
Експорт	1	6	8	15	5	18	22	6
Витрачено на корм	4872	5985	5606	6538	6769	6821	6911	6677
Витрачено на посадку	5145	5128	4897	5416	5490	5565	5570	5530
Втрати	220	2062	2720	3799	3174	3361	3799	3871
Споживання	6660	6386	5914	5892	5966	6091	5893	5705

Зменшення витрат у процесі виготовлення та реалізації плодоовочевої продукції не лише передбачає економічний ефект для виробника цієї продукції, але й відіграє ключову роль у формуванні конкурентного середовища щодо продукції, яка імпортується. Профіциту овочів, наприклад, борщового набору, який має місце на ринку, можна уникнути шляхом зниження ціни на продукцію, зміни підходів до прогнозування

вподобань споживачів тощо. Тобто необхідно враховувати не лише економічні чинники, але й психологічні особливості споживачів.

Висновки. Досліджуючи ринок вітчизняного ринку плодоовочевої продукції, виробники повинні робити основний акцент на те, особливо в умовах пандемії, пов'язаної із Covid-19, що цей ринок зберігає тенденції до зростання, і виникає потреба не лише реалізувати

Рис. 1. Баланс попиту та пропозиції овочів і баштанних культур

Джерело: складено на основі [9]

Рис. 2. Баланс попиту та пропозиції плодів, ягід і винограду

Джерело: складено на основі [9]

Рис. 3. Баланс попиту та пропозиції картоплі

Джерело: складено на основі [9]

свіжовирощену продукцію, але й створити умови для її переробки, зберігання, транспортування кінцевому споживачу у необхідних для нього обсягах. Тобто виникає налагодження комунікації не лише з великими підприємствами-споживачами, але й із кінцевими споживачами, які робитимуть заготівлю продукції для власного споживання та здатні здійснювати як раці-

ональні покупки (наприклад, через наявність місця зберігання закупити більше продукції, ніж звичайно; перегляд власної культури здійснення покупок тощо), так і ірраціональні покупки (наприклад, через страх настання дефіциту закуповувати продукцію у значно більших масштабах, ніж звичайно; фреймінг-ефект; упередженість до подій та їх підтвердження тощо).

Таблиця 4

Динаміка втрат плодоовочевої продукції, тис. т [10]

Ринки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Овочі та баштанні										
культури	835	991	1077	1231	1223	1203	1195	1050	1052	1252
Частка у виробленій продукції, %	9,41	9,38	9,96	11,54	11,85	12,29	11,95	10,80	10,58	12,22
Плоди, ягоди та										
виноград	170	221	210	277	231	218	213	225	285	231
Частка у виробленій продукції, %	7,89	9,14	8,52	9,65	1,03	8,59	8,93	9,15	9,38	9,29
Картопля	2720	3393	3935	3709	3824	3799	3174	3361	3799	3871
Частка у виробленій продукції, %	14,54	13,99	16,92	16,66	16,14	18,23	14,59	15,13	16,88	19,09

Через це виробникам необхідно врахувати соціально-демографічні зміни і популяризувати рівень корисності овочів та фруктів для споживачів як у свіжому, так і в переробленому вигляді та паралельно забезпечувати свою продукцію від надмірних втрат.

Отже, стратегічним напрямом розвитку плодоовочевих ринку є проведення комплексного аналізу ринку та

пошук нових можливостей шляхом залучення новітніх технологій вирощування продукції, іноземних інвестицій, розширення ринків збуту, а також популяризації власної продукції як у свіжому, так і в переробленому вигляді.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення поведінки споживачів у період карантину Covid-19 та зміни їхніх споживацьких вподобань.

Список використаних джерел:

1. Яцишина Л.К. Дослідження ринку овочів і фруктів в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 105–109.
2. Шерстюк С.В. Кон'юнктура внутрішнього ринку плодів та ягід. *Вісник ПДАА*. Вип. 4. Т. 1. 2012. С. 321–327.
3. Сало І.А. Ринок плодів в Україні. *Вісник аграрної науки. Економіка*. 2013. Вип. 3. С. 63–65.
4. Колокольчикова І.В. Формування ринкового попиту та пропозиції на ринку плодово-ягідної продукції. *Вчені записки ТНУ ім. І. Вернадського*. 2019. № 6. С. 24–29.
5. Власова Н.О. Систематизація чинників впливу на формування цінової політики підприємств торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку торгівлі та послуг*: збірник наукових праць. 2009. Вип. 2(10). С. 398–405.
6. Гєєць В.М., Осташко Т.О., Шинкарук Л.В. Оцінка впливу Угоди про асоціацію. ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наук. доповідь Київ: ДУ Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2014. 102 с.
7. Олійник Т.І., Філімонов Ю.Л., Лещенко Л.О. Проблеми розвитку експорту овочевої продукції в умовах динамізації конкурентного середовища. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 8. С. 5–10.
8. Як харчуватися під час карантину: рекомендації BOO3. URL: <https://www.volyn24.com/news/149894-ia-k-harchuvatysia-pid-chas-karantynu-rekomendacii-vooz> (дата звернення: 30.09.2020).
9. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/Zb_bsph2019.pdf (дата звернення: 29.09.2020).
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.09.2020).
11. Інформаційно-аналітична система Аграрії разом. URL: <https://agrariirazom.com.ua/news-agro/ukraina-znizila-eksporttomativ-do-rekordno-nizkogo-rivnya-odnochasnopomitno-zbilshivshi> (дата звернення: 29.09.2020).
12. Тележенко Л.М., Прісс О.П. Сучасні підходи до зберігання плодоовочевої продукції. *Інноваційні аспекти розвитку обладнання харчової і готельної індустрії в умовах сучасності*: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конференції до 50-річчя Харківського держ. ун-ту харчування та торгівлі, 05-07 вересня 2017 р. С. 311–312.

References:

1. Yacyshyna L.K. (2019) Doslidzhennya rynku ovochiv i fruktiv v Ukraini. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, s. 105–109.
2. Sherstyuk S.V. (2012) Kon'yunktura vnutrishnogo rynku plodiv ta yagid. *Visnyk PDAA*, vyp. 4, t. 1, s. 321–327.
3. Salo I.A. (2013) Rynok plodiv v Ukraini. *Visnyk agrarnoyi nauky. Ekonomika*, vyp. 3, s. 63–65.
4. Kolokolchikova I.V. (2019) Formuvannya rynkovogo popytu ta propozyciyi na rynku plodovo-yagidnoyi produkciyi. *Vcheni zapysky TNU im. I. Vernadskogo*, no. 6, s. 24–29.
5. Vlasova N.O. (2009) Systematyzaciya chynnykiv vplyvu na formuvannya cinovoyi polityky pidpryyemstv torghivli. *Ekonomichna strategiya i perspektivy rozvytku torghivli ta poslug*: zbirnyk naukovykh prac, vyp. 2(10), s. 398–405.
6. Geyecz V.M., Ostashko T.O., Shynkaruk L.V. (2014) Ocinka vplyvu Ugody pro asociaciyu. ZVT mizh Ukrainoyu ta YeS na ekonomiku Ukrainy: nauk. dopovid. Kyiv: DU In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukrainy, 102 s.
7. Olijnyk T.I., Filimonov Yu.L., Leshhenko L.O. (2019) Problemy rozvytku eksportu ovochevoyi produkciyi v umovax dynamizaciyi konkurentnogo seredovyshha. *Investyciyi: praktyka ta dosvid*, no. 8, s. 5–10.
8. Yak xarchuvatysya pid chas karantynu: rekomendaciyi VOOZ. Available at: <https://www.volyn24.com/news/149894-ia-k-harchuvatysia-pid-chas-karantynu-rekomendacii-vooz> (accessed 30 September 2020).
9. Statystychnyj zbirnyk «Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv xarchuvannya naselennyyam Ukrainy». Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/Zb_bsph2019.pdf (accessed 29 September 2020).
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 29 September 2020).
11. Informacijno-analitychna systema Agrariyi razom. Available at: <https://agrariirazom.com.ua/news-agro/ukraina-znizila-eksporttomativ-do-rekordno-nizkogo-rivnya-odnochasnopomitno-zbilshivshi> (accessed 29 September 2020).
12. Telezhenko L.M., Priss O.P. Suchasni pidhody do zberigannya plodoovochevoyi produkciyi. *Innovacijni aspekty rozvytku obladnannya xarchovoyi i gotelnoyi industriyi v umovax suchasnosti*: Materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konferenciyi do 50-richchya Xarkivskogo derzh. un-tu xarchuvannya ta torghivli, 05-07 veresnya 2017 r., s. 311–312.